

ROLAND PREJS OFMCap.
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

BISKUP ALEKSANDER BEREŚNIEWICZ WOBEC KLASZTORÓW W WIELKOPOLSCE WSCHODNIEJ (1883-1902)

Biskup Aleksander Bereśniewicz, zarządzający diecezją kujawsko-kaliską w l. 1882-1902 (faktycznie od 1883 r.), należy bez wątpienia do wybitniejszych biskupów, jednak dopiero niedawno doczekał się dobrej biografii¹, a informacje o jego życiu czerpiemy przede wszystkim z haseł encyklopedycznych², wśród których zasługuje na uwagę biogram w *Polskim słowniku biograficznym*, wyczerpujący i kompetentnie napisany³. W niniejszym artykule nie zamierzamy uzupełniać dotychczasowych badań, chcemy natomiast przyjrzeć się, jak kujawsko-kaliski hierarcha podchodził do sprawy klasztorów, których zastał na części zarządzanego przez siebie terenie dość sporo, ale skazanych carskim ukazem z 1864 r. na vegetację i powolne wymarcie. Ponieważ zagadnienie to, wbrew pozorom, jest dość obszerne, skupimy się tylko na wybranych przejawach.

Nocą z 27 na 28 XI 1864 car Aleksander II przeprowadził kasatę klasztorów w Królestwie Polskim. Była to forma represji za rzeczywisty lub domniemany udział zakonników w powstaniu styczniowym, dość przewrotnie określona jako „reforma”, z powołaniem się na postanowienia Soboru Trydenckiego, który wymagał do istnienia klasztoru określonej liczby zakonników i spełnienia innych warunków, zapewniających prowadzenie regularnego życia zakonnego. Zasady owej „reformy” Aleksander II zapisał w ukazie z 8 XI 1864, w myśl którego klasztory podzielono na cztery kategorie: 1) zniesione (te, w których przebywa mniej niż 8 zakonników), 2) zamknięte (te, których członkom udowodniono udział w „buncie”, czyli w powstaniu styczniowym), 3) nieetatowe (miały prawo istnienia do śmierci ostatniego zakonnika; nie miały prawa przyjmowania nowicjuszków), 4) etatowe (miały prawo istnienia i przyjmowania nowicjuszków, ale to ostatnie mogło nastąpić dopiero wtedy, gdy liczba zakonników spadłaby poniżej 14 i nie istniał już żaden klasztor nieetatowy tego zakonu; gdyby istniał jakiś klasztor nieetatowy, z jego składu miano uzupełniać niedobór personalny w klasztorze etatowym). Zakonników z klasztorów zniesionych i zamkniętych zwieziono do klasztorów etatowych.

¹ W. Kujawski, *Aleksander Stanisław Bereśniewicz (1823-1902), biskup kujawsko-kaliski (1883-1902)*, Toruń 2010. Zauważmy, że do tytułu zakradł się błąd: bp Bereśniewicz miał drugie imię Kazimierz, a nie Stanisław.

² S. Librowski, *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 282; W. Kujawski, *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz (1823-1902)*, [w:] *Włocławski słownik biograficzny*, t. 3, Włocławek 2005, s. 7; tenże, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011, s. 99-105.

³ M. Morawski, *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 449.

Ukaz carski znosił ponadto zwierzchnie władze zakonne (prowincjałowie, kapituły), zabraniał kontaktu z generałami zakonnymi w Rzymie i poddawał klasztory jurysdykcji ordynariusza miejsca, który do bezpośredniego zwierzchnictwa nad klasztorami miał ustanowić tzw. wizytatora klasztorów (urząd nieznany ówczesnemu prawu kanonicznemu). Tak określona „reformacja” była w gruncie rzeczy likwidacją życia zakonnego, tyle, że rozłożoną w czasie. Można było wprawdzie skazać wszystkich zakonników na banicję lub zesłać na Syberię, do czego zresztą pretekst by się znalazł, względnie zarządzić natychmiastową likwidację zakonów, carowi jednak chodziło o pozory, że jest to rzeczywiście „reformacja”, mająca – jak głosiła propaganda – sprowadzić zakonników na właściwą im drogę powołania, a oderwać od knoń i buntów przeciwko prawowitej władzy⁴.

W Wielkopolsce Wschoniej w myśl ukazu pozostawiono sporą – w porównaniu z innymi diecezjami Królestwa Polskiego – ilość klasztorów. W chwili objęcia rządów w diecezji przez bpa Bereśniewicza, bernardyni w Kazimierzu Biskupim, Kole, franciszkanie konwentualni w Kaliszu, oraz reformaci w Kaliszu⁵. W rozważaniach naszych nie bierzemy pod uwagę sióstr miłosierdzia św. Wincentego a Paulo (szarytek): ukaz carski nie obejmował ich, ponieważ kanonicznie nie stanowiły zakonu w sensie ścisłym, lecz stowarzyszenie, ponadto ich zaangażowanie w pracę charytatywną, zwłaszcza w prowadzenie szpitali i sierocińców, nawet w oczach carskich było racją za wyjęciem spod kasaty. Nie mówimy również o powstających od 1874 r. zgromadzeniach niehabitowych (ukrytych), zainicjowanych przez bł. Honorata Koźmińskiego, stanowią one bowiem odrębny problem badawczy.

Ukaz pozwalał, aby przy kościołach poklasztornych pozostał jeden lub dwóch zakonników, celem podtrzymania odprawiania nabożeństw, dopóki władze kościelne nie znajdą kapłanów diecezjalnych, którym zostanie powierzona obsługa kościołów poklasztornych. Ponieważ w niektórych klasztorach w chwili kasaty znajdowali się zakonnicy tak starzy lub tak schorowani, że nie byli zdolni do podróży, bywało, że przy tym czy innym kościele poklasztornym pozostało w rzeczywistości aż trzech, a nawet czterech

⁴ Na temat ukazu carskiego o „reformacji” klasztorów i jego realizacji zob. m.in.: W. Wójcik, *Tak zwana reforma klasztorów w 1864 roku na terenie diecezji sandomierskiej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 1971, t. 23, s. 343-360; A. Petrani, *Kasata domów zakonnych w Warszawie w 1864 roku w świetle źródeł rosyjskich*, „Prawo Kanoniczne” 1972, t. 15, nr 1-2 s. 267-275; S. Gajewski, *Kasata klasztorów w diecezji lubelskiej w roku 1864*, „Roczniki Humanistyczne” 1973, t. 21, z. 2, s. 351-390; J. Kałowski, *Uprawnienia nad zakonami udzielone biskupom przez Stolicę Apostolską po 1864 r.*, „Prawo Kanoniczne” 1977, t. 20, nr 1-2, s. 137-149; M. M. Grzybowski, *Postawa Wincentego Chościak-Popiela, biskupa plockiego, wobec kasaty klasztorów z 1864 r. w jego diecezji*, „Studia Płockie” 1983, t. 11, s. 257-272; E. Orzechowska, *Własność poklasztorna w diecezji sandomierskiej po ukazie z 8 XI 1864 r.*, „Roczniki Humanistyczne” 1983, t. 31, z. 2 s. 187-212; P. P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984; A. J. Szteinke, *Kościół Świętego Antoniego i klasztor Franciszkanów-Reformatów w Warszawie 1623-1987*, Kraków 1990; P. P. Gach, *Zakony franciszkańskie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773-1914*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów 1996, s. 11-56; E. Orzechowska, *Z działalności patriotycznej bernardynów w Radomiu w dobie powstania styczniowego (1861-1864)*, tamże, s. 149-161; M. Budziarek, *Realizacja ukazu cesarskiego z 8 XI 1864 wobec klasztoru kapucynów w Lublinie*, tamże, s. 163-176. Zob. też moją książkę: *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 roku. Dzieje – postawy*, Warszawa 2003.

⁵ Zestawienia klasztorów etatowych w diecezji kujawsko-kaliskiej dokonał ostatnio W. Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska*, s. 324-328.

zakonników. Klasztor więc formalnie był skasowany, ale obecność wspomnianych zakonników wywoływała u ludzi przekonanie, że istnieje nadal, choć w okrojonej formie⁶. Pewna wreszcie grupa zakonników pracowała w duszpasterstwie parafialnym. Nie wszyscy z nich formalnie byli sekularyzowani, niektórzy – być może – nie widzieli potrzeby starania się o sekularyzację, niektórzy zamierzali pracować w parafii tylko jakiś czas, a potem wrócić do klasztoru. W naszych rozważaniach zajmujemy się nimi tylko o tyle, o ile ich dzieje ściśle były splecione z dziejami poszczególnych klasztorów⁷.

Bp Aleksander Bereśniewicz urodził się w Szwelniach na Żmudzi 16 czerwca 1823. Był synem Józefa i Julianny z Krzyżanowskich. Kształcił się w szkołach prowadzonych przez bernardynów w Datnowie i Kiejdanach, a następnie wstąpił do seminarium duchownego diecezji żmudzkiej w Worniach, skąd w 1841 r. został wysłany do Akademii Duchownej w Wilnie, a po jej zniesieniu w 1842 r. kontynuował naukę w Akademii Duchownej w Petersburgu. Studia ukończył w 1845 r., ze stopniem magistra teologii. Świecenia kapłańskie przyjął 9 września 1847, a jeszcze przed ich przyjęciem został wykładowcą w seminarium duchownym w Worniach, gdzie wykładał dogmatykę i łacinę. W 1853 r. został skazany przez władze carskie na przymusowe osiedlenie się w Wilnie. Powodów tej represji nie znamy, a ogólne stwierdzenia, że był gorliwy w pracy duszpasterskiej i angażował się w działalność patriotyczną, są niewątpliwie prawdziwe, ale niewiele wyjaśniają. Zdaje się, że nie udowodniono mu żadnych „przestępstw”, bo jeszcze tego samego roku pozwolono na powrót do macierzystej diecezji, z zastrzeżeniem, że może jedynie zajmować się pracą duszpasterską, z wykluczeniem innych obowiązków. Z możliwości powrotu do diecezji żmudzkiej Bereśniewicz nie skorzystał: pozostał w Wilnie jako nauczyciel religii w gimnazjum i pracownik miejscowego konsystorza. W 1858 r. został mianowany biskupem pomocniczym w Worniach, a 27 lutego 1859 r. przyjął sakrę. Już po roku, w 1860 r., został mianowany rektorem Akademii Duchownej w Petersburgu. W 1864 r. wrócił do diecezji żmudzkiej (w międzyczasie jej siedzibę przeniesiono z Worn do Kowna), a w 1870 r. wskutek zarządzenia cara zamieszkał w Mitawie na terenie diecezji żmudzkiej, co – jak wiele wskazuje – było sposobem odsunięcia go od wpływu na bieg spraw diecezjalnych. Jednakże w 1875 r. został przez kapitułę katedralną wybrany administratorem diecezji, a kierowanie nią w charakterze administratora trwało osiem lat. W 1882 r. został mianowany ordynariuszem diecezji kujawsko-kaliskiej. Procedury z przekazaniem diecezji żmudzkiej dla następcy i wyjazd do nowej stolicy przeciągnęły się w czasie, tak, że dopiero w 1883 r. Bereśniewicz przybył do Włocławka. W 1902 r., schorowany i posunięty w latach, wniósł do Stolicy Apostolskiej rezygnację z kierowania diecezją. Stolica Apostolska przyjęła rezygnację 3 marca 1902, zanim jednak dopełniono wszystkich formalności związanych z wyborem, prekonizacją i sakrą następcy (został nim bp Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki), Bereśniewicz zmarł we Włocławku 4 kwietnia 1902. Został pochowany w katedrze włocławskiej⁸.

⁶ R. Prejs, *Rektorzy kościołów pofranciszkańskich. Z dziejów zakonników Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r.*, „Studia Franciszkańskie” 1998, t. 9, s. 125-154.

⁷ Przypadki takie szerzej zostały przedstawione w naszych artykułach: *Bernardyni Prowincji Małopolskiej po kasacie 1864 r.*, „Studia Franciszkańskie” 1999, t. 10, s. 327-371; *Franciszkanie Prowincji Polskiej po kasacie 1864 r.*, „W Nurcie Franciszkańskim” 2000, t. 9, s. 187-226; *Klasztory franciszkańskie w diecezji sejneńskiej po kasacie 1864 roku*, „Studia Franciszkańskie” 2004, t. 14, s. 285-320; *Zanik obecności zakonników franciszkańskich w diecezji płockiej po 1864 r.*, „Studia Franciszkańskie” 2005, t. 15, s. 345-371.

⁸ Informacje o życiu Bereśniewicza czerpiemy z dotychczasowych opracowań, podanych w przypisach 1-3.

Wspomniany ukaz kasacyjny, znosząc zwierzchnie władze zakonne, oddawał klasztory pod jurysdykcję ordynariusza miejsca, ten jednak miał ją wykonywać za pośrednictwem tzw. wizytatora klasztorów. Wizytator klasztorów pośredniczył we wszelkich sprawach urzędowych pomiędzy klaszturem a biskupem (administratorem diecezji) oraz pomiędzy klaszturem a władzami państwowymi. W szczególności przeprowadzał doroczną wizytację, wysuwał kandydatów na przełożonych, sporządzał spisy mieszkańców klasztoru, wnioskował o dokonanie translokacji personalnych, załatwiał uzyskanie przez poszczególnych zakonników paszportów na wyjazd poza klasztor, przekazywał pieniądze asygnowane przez władze państwowe na utrzymanie zakonników, pilnował dyscypliny wewnętrznej, kontrolował rachunki, przyjmował od kapłanów zakonnych doroczne egzaminy celem uzyskania aprobaty do słuchania spowiedzi. Poważniejsze sprawy przedkładał ordynariuszowi do decyzji, drobniejsze, nie wyłączając wymierzania doraźnych kar, załatwiał własną powagą. Miał też na bieżąco informować biskupa o wszystkim, co działo się w klasztorach. Był więc – używając dzisiejszej terminologii – kimś w rodzaju wikariusza biskupiego do spraw życia konsekrowanego⁹. Bp Bereśniewicz, przychodząc do diecezji kujawsko-kaliskiej, zastał na stanowisku wizytatora klasztorów ks. Józefa Kozłowskiego (1842-1890), pełniącego tę funkcję od 1878 r. do śmierci w 1890 r. Kozłowski, zostając wizytatorem, był profesorem seminarium duchownego we Włocławku, a od bpa Bereśniewicza otrzymał kolejne funkcje kościelne: w 1886 r. został kanonikiem kapituły katedralnej, a w 1887 r. sędzią surogatem konsystorza diecezjalnego¹⁰. Po jego zgonie w 1890 r. nowym wizytatorem został ks. Franciszek Stopierzyński (1837-1911), profesor seminarium duchownego we Włocławku i prałat kapituły katedralnej. Stopierzyński przeżył biskupa, pełniąc funkcję wizytatora także przy następnym zwierzchniku diecezji, bpie S. Zdzitowieckim¹¹.

Zachowane dokumenty wskazują, że ks. Kozłowski sumiennie pełnił obowiązek wizytatora i rzetelnie wypełniał należące do niego powinności, nie widać jednak, aby przejawiał jakąś własną inicjatywę. Wygląda na to, że nadawanie kierunku zostawił biskupowi, a sam pozostał wiernym wykonawcą zleceń zwierzchnika diecezji. Wbrew pozorom nie było to łatwe: najbardziej uzasadnione i słuszne plany biskupa musiał wykonywać tak, aby nie wzbudzić we władzach państwowych podejrzeń, że coś dzieje się wbrew ich planom. Zdaje się, że ks. Kozłowski to potrafił. Z kolei ks. Stopierzyński jawi się jako kapłan szczerze zatroskany o poziom życia zakonnego i szukający sposobów, aby tak klasztory jak i poszczególni zakonnicy jaśnieli zachowywaniem ślubów zakonnych i gorliwością duszpasterską. Było to trudne, gdyż w topniejących z roku na rok szeregach zakonników brakowało nie tyle gorliwości, ile raczej sił fizycznych do sprostania wszystkim wymogom regularnego życia zakonnego. Poza tym Stopierzyński chyba nie zawsze potrafił wczuć się w specyficzne dla danego zakonu

⁹ R. Prejs, *Wizytatorzy klasztorów w Królestwie Polskim w latach 1864-1914*, „Hereditas Monasteriorum” 2015, t. 6, s. 143-159

¹⁰ *Schematismus ecclesiarum et universi cleri Dioecesis Wladislaviensis pro anno Domini 1879-1890*, (dalej cyt. *Schem. Włocł.* z podaniem roku; tytuł w poszczególnych latach mógł ulegać drobnym modyfikacjom), passim; Ś.p. ks. Józef Kozłowski, „Przegląd Katolicki” 1890, nr 28, s. 149-152.

¹¹ *Schem. Włocł. 1890-1910*, passim; [R. Filipiński] (R), *Śmierć i pogrzeb śp. Ks. Pralata Fr. Stopierzyńskiego*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1911, nr 5, s. 243-249; S. Librowski, *Kapituła Katedralna Włocławska. Zarys dziejów i organizacji*, Warszawa 1949, s. 139-140, 149.

zwyczaje i praktyki, chcąc wszystko zunifikować, przeciwko czemu zakonnicy protestowali. Wrodzony takt sprawił, że nie doszło do wyraźnych rozdzźwięków pomiędzy wizytatorem a zakonnikami. Pomiedzy bpem Bereśniewiczem a wizytatorem Stopierzyńskim panowało pełne zrozumienie co do miejsca i roli zakonów, ale obu prałatom przypadło zbyt krótko ze sobą współpracować.

Jedną z pierwszych czynności bpa Bereśniewicza wobec klasztorów było doprowadzenie do nominacji takich przełożonych, którzy będą stali na straży karności zakonnej, zwłaszcza wspólnych modlitw, wspólnej kasy i wspólnych praktyk codziennych, jak posiłki czy mieszkanie. Nie zachodziła potrzeba szukania takiego kandydata na przełożonego w klasztorze franciszkanów w Kaliszu, tamtejszy bowiem zwierzchnik, o. Kazimierz Głogowski, który pełnił tę funkcję od 1876 r., był człowiekiem wyjątkowo dbałym o właściwy poziom życia zakonnego podległych sobie zakonników, a przy tym energicznym, mimo posuwania się w latach¹². Po jego śmierci 18 listopada 1891 ks. Stopierzyński jako wizytator klasztorów zarządził formalną elekcję nowego przełożonego, co było sprzeczne z postanowieniami ukazu kasacyjnego, nic jednak nie wiadomo, aby w związku z tym interweniowały władze państwowe. Trudno natomiast przypuścić, by w tak ważnej sprawie Stopierzyński działał bez porozumienia z biskupem. Wybrany został o. Stefan Maciejowski, a wybór był jak najbardziej trafny: na czele klasztoru znów stanął zakonnik odpowiedzialny i energiczny. Maciejowski pełnił tę funkcję do śmierci 1 maja 1898¹³. Po jego zgonie były już większe trudności ze znalezieniem kandydata na przełożonego, we wspólnocie bowiem starzejącej się i przerzedzonej zgonami nie było odpowiedniej osoby. Ostatecznie został o. Apolinary Kędziński i znów był to wybór trafny¹⁴.

Potrzeba zmiany przełożonych nie zachodziła również w klasztorach reformatów. W Kaliszu przełożonym był o. Maksym Michalski, pełniący tę funkcję od 1865 r. i wykonywał ją do śmierci 20 czerwca 1895¹⁵. Następcą jego został o. Kwiryn Służewski, który obowiązki przełożonego również pełnił do zgonu 6 sierpnia 1898¹⁶. Ostatnim przełożonym był o. Wiktor Sakowicz, do zamknięcia klasztoru w 1900 r.¹⁷. Wszyscy wymienieni zakonnicy byli ludźmi odpowiedzialnymi, dobrymi organizatorami, starającymi się o zachowanie wszystkich wymogów regularnego życia zakonnego. Jeżeli nie zdołali stawić czoła wszystkim przeciwnościom, to dlatego, że wśród starzejącego się i topniejącego grona współbraci nie znajdowali odpowiednich pomocników.

W klasztorze franciszkanów w Kaliszu i w klasztorach reformatów przełożonymi byli ludzie odpowiedni, ale znalezienie właściwych kandydatów o wiele trudniej przychodziło w klasztorach bernardynów. W Kazimierzu Biskupim od 1881 r. przełożonym był o. Damian Śliwiński, zakonnik wzorowy, ale schorowany, dlatego będący przełożonym tylko formalnie¹⁸. W 1891 r. biskup zdecydował więc o odwołaniu z parafii w Białej koło Częstochowy o. Paulina Skurczyńskiego.

¹² Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej cyt. ArWł), sygn. KGK V 17, k. 455-456; *Schem. Włocł. 1877-1891*, passim.

¹³ ArWł, sygn. KGK V 17, k. 592-594, 597, 620; *Schem. Włocł. 1891-1899*, passim.

¹⁴ ArWł, sygn. KGK V 17, k. 622; *Schem. Włocł. 1899-1902*, passim.

¹⁵ ArWł, sygn. KGK V 22, k. 7; *Schem. Włocł. 1869-1896*, passim.

¹⁶ ArWł, sygn. KGK V 22, k. 457; *Schem. Włocł. 1896-1899*, passim; R. Oczy[kowski], *Śp. ks. Kwiryn Służalski*, „Przegląd Katolicki” 1898, nr 36, s. 666-667.

¹⁷ *Schem. Włocł. 1898-1900*, passim.

¹⁸ ArWł, sygn. KGK V 7, k. 17-18, 319, 387; *Schem. Włocł. 1881-1891*, passim.

Mimo, że Skurczyński dobrze radził sobie z kierowaniem parafią, biskup uznał, że jest on bardziej potrzebny w klasztorze. Rzeczywiście Skurczyński energicznie wziął się do zarządzania klasztorem, niewiele jednak mógł zrobić wskutek drastycznie zmniejszającej się liczebności wspólnoty. Dotrwał na stanowisku przełożonego do kasaty klasztoru 10 marca 1898¹⁹.

Bp Bereśniewicz decydował się na odwołanie zakonników z parafii i przeniesienie ich do klasztorów nawet wtedy, gdy nie mieli pełnić funkcji przełożonych, tylko chodziło o powiększenie liczby mieszkańców klasztoru, by w ten sposób uchronić go przed kasatą. Tak 19 kwietnia 1893 zostali przeniesieni: o. Poncján Pniewski z parafii Grochowy do klasztoru w Kole²⁰ i o. January Walkowski z parafii Kowale Pańskie również do klasztoru w Kole²¹. Niemal rok później, bo 9 kwietnia 1894 z parafii Parzymiechy został przeniesiony do klasztoru w Kazimierzu o. Justyn Walkowski²². Działania te, same w sobie uzasadnione, nie mogły jednak zmienić faktu, że wspólnoty klasztorne starzały się, wymierały i w konsekwencji skazane były na wcześniej czy później mającą nastąpić likwidację²³.

Jednej wszakże rzeczy bp Bereśniewicz nie mógł zapobiec, mianowicie likwidacji klasztorów. Władze carskie wykorzystywały fakt zmniejszenia się liczby zakonników, by klasztor zamknąć, na przyjmowanie zaś nowicjuszków nie zezwalały. Za rządów bpa Bereśniewicza zostały zamknięte 10 marca 1898 klasztory bernardynów w Kazimierzu Biskupim i Warcie²⁴ oraz w 1900 r. klasztor reformatów w Kaliszu²⁵, wreszcie 31 sierpnia 1902 klasztor franciszkanów w Kaliszu²⁶. Ostatecznie więc przetrwał klasztor bernardynów w Kole. Dotrwał on do odzyskania niepodległości przez Polskę w 1918 r.

* * *

Biskup Aleksander Bereśniewicz był chyba jedynym biskupem w Królestwie Polskim po 1864 r., który podjął jakąś próbę utrzymania istnienia tych klasztorów, które jeszcze istniały i miały pewną szansę dalszej egzystencji. Niestety, nie wszystko od niego zależało. Na działania władz carskich nie miał wpływu, a sam, nie mając dotychczas do czynienia z załatwianiem spraw zakonnych, nie zawsze też wiedział, jak postąpić, zwłaszcza w sytuacjach skomplikowanych. Niemniej trzeba stwierdzić, że starał się czynić to, co sprzyjałoby podtrzymaniu życia zakonnego w jego diecezji.

¹⁹ ArWł, sygn. KGK V 7, k. 381, 387; *Schem. Włocł. 1891-1898*, passim; [W. Gwiazdowski] X. W. G., *O. Paulin Skurczyński*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1912, nr 6, s. 342.

²⁰ ArWł, sygn. KGK V 8, k. 167; sygn. KGK V 22, k. 331; *Schem. Włocł. 1869-1889*, passim.

²¹ ArWł, sygn. KGK V 5, k. 165-167, 173; sygn. KGK V 22, k. 331; *Schem. Włocł. 1869-1896*, passim; „Przegląd Katolicki” 22 (1884), s. 351, 31 (1893), s. 315.

²² ArWł, sygn. KGK V 5, k. 201; sygn. KGK V 9, k. 480; *Schem. Włocł. 1869-1899*, passim; „Przegląd Katolicki” 22 (1884), s. 236, 26 (1888), s. 425, 28 (1890), s. 7, 30 (1892), s. 10, 32 (1894), s. 570.

²³ Statystykę podajemy w pracy: *Zakonnicy franciszkańscy*, s. 157-162.

²⁴ ArWł, sygn. KGK V 9, k. 480; „Przegląd Katolicki” 1898, nr 36, s. 220; H. E. Wyczawski, *Kazimierz Biskupi*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 132; I. M. Rusecki, *Klasztor i kościół Ojców Bernardynów w Warcie – miejscem kultu o. Rafała z Proszowic*, [Kalwaria Zebrzydowska] 1998, s. 30-31.

²⁵ W archiwach nie odnaleziono dokumentów dotyczących kasaty. Być może formalnie nie przeprowadzono jej, a nastąpiła ona siłą faktu przez śmierć ostatnich zakonników.

²⁶ J. Raciborski, *Kościół kaliskie*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1924, nr 18, s. 427-428.

BISKUP ALEKSANDER BEREŚNIEWICZ
WOBEC KLASZTORÓW W WIELKOPOLSCE WSCHODNIEJ (1883-1902)

Słowa kluczowe: Aleksander Bereśniewicz, klasztory, XIX wiek, Wielkopolska Wschodnia

Biskup Aleksander Bereśniewicz objął rządy diecezją kujawsko-kaliską, której częścią była Wielkopolska Wschodnia, w trudnym okresie. Był to czas po powstaniu styczniowym, a jednym z problemów była kasata klasztorów w Królestwie Polskim, jako konsekwencja tego zrywu rewolucyjnego. Wiele klasztorów uległo całkowitej likwidacji, część z nich stała się etatowymi, w których gromadzono zakonników, czekając na ich wymarcie. Biskup Bereśniewicz starał się, w miarę swoich możliwości, ratować i podtrzymywać ich egzystencję. Choć nie było to łatwe, a trudności piętrzyły się ze strony władz zaborczych.

BISHOP ALEKSANDER BEREŚNIEWICZ AND HIS ATTITUDE TO MONASTERIES
IN EASTERN GREATER POLAND

Keywords: Aleksander Bereśniewicz, monasteries, the 19th century, Eastern Greater Poland

Bishop Aleksander Bereśniewicz assumed governments with diocese in district between kuyavian and Kalisz area, which Eastern Greater Poland was a part, it was in the difficult period. It was a time after the January formation, and a dissolution of monasteries was one of the greater problems in the Congress Kingdom of Poland established in 1815 at the Congress of Vienna, as a consequence of this revolutionary dash. Many monasteries surrendered to the total liquidation, the part of them was "full-time" monasteries, where monks were being drawn waiting for their dying out in. Bishop Bereśniewicz tried to redeem as his alternatives made him able to do, just enough to save and to support their existence. At least it wasn't simple, and problems piled up on the part of possessive authorities.

Bibliografia:**Źródła:**

Archiwum Diecezjalne we Włocławku

Schematismus ecclesiarum et universi cleri Dioecesis Wladislaviensis pro anno Domini 1879-1890.

Opracowania:

[Filipski R.] (R) (1911), *Śmierć i pogrzeb śp. Ks. Pralata Fr. Stopierzyńskiego*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, nr 5.

[Gwiazdowski W.] X. W. G. (1912), *O. Paulin Skurczyński*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, nr 6.

Budziarek M. (1996), *Realizacja ukazu cesarskiego z 8 XI 1864 wobec klasztoru kapucynów w Lublinie*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów.

Gach P. P. (), *Zakony franciszkańskie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773-1914*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów.

Gach P. P. (1984), *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin.

Gajewski S. (1973), *Kasata klasztorów w diecezji lubelskiej w roku 1864*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 21, z. 2.

Grzybowski M. M. (1983), *Postawa Wincentego Chościak-Popiela, biskupa plockiego, wobec kasaty klasztorów z 1864 r. w jego diecezji*, „Studia Płockie”, t. 11.

Kałowski J. (1977), *Uprawnienia nad zakonami udzielone biskupom przez Stolicę Apostolską po 1864 r.*, „Prawo Kanoniczne”, t. 20, nr 1-2.

Kujawski W. (2005), *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz (1823-1902)*, [w:] *Włocławski słownik biograficzny*, t. 3, Włocławek.

Kujawski W. (2010), *Aleksander Stanisław Bereśniewicz (1823-1902), biskup kujawsko-kaliski (1883-1902)*, Toruń.

Kujawski W. (2011), *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek, s. 99-105.

Librowski S. (1949), *Kapituła Katedralna Włocławska. Zarys dziejów i organizacji*, Warszawa.

Librowski S. (1976), *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin.

Morawski M. (1935), *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków.

Oczy[kowski] R. (1898), *Śp. ks. Kwiryn Służalski*, „Przegląd Katolicki”, nr 36.

Orzechowska E. (1983), *Własność poklasztorna w diecezji sandomierskiej po ukazie z 8 XI 1864 r.*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 31, z. 2.

Orzechowska E. (1996), *Z działalności patriotycznej bernardynów w Radomiu w dobie powstania styczniowego (1861-1864)*, [w:] *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 3, *Franciszkanie w Polsce XIX wieku*, Niepokalanów.

Petrani A. (1972), *Kasata domów zakonnych w Warszawie w 1864 roku w świetle źródeł rosyjskich*, „Prawo Kanoniczne”, t. 15, nr 1-2.

Prejs R. (2005), *Zanik obecności zakonników franciszkańskich w diecezji plockiej po 1864 r.*, „Studia Franciszkańskie”, t. 15.

- Prejs R. (1998), *Rektorzy kościołów pofranciszkańskich. Z dziejów zakonników Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r.*, „Studia Franciszkańskie”, t. 9.
- Prejs R. (1999), *Bernardyni Prowincji Małopolskiej po kasacie 1864 r.*, „Studia Franciszkańskie”, t. 10.
- Prejs R. (2000), *Franciszkanie Prowincji Polskiej po kasacie 1864 r.*, „W Nurcie Franciszkańskim”, t. 9.
- Prejs R. (2003), *Zakonnicy franciszkańscy Królestwa Polskiego po kasacie 1864 roku. Dzieje – postawy*, Warszawa.
- Prejs R. (2004), *Klasztory franciszkańskie w diecezji sejneńskiej po kasacie 1864 roku*, „Studia Franciszkańskie”, t. 14.
- Prejs R. (2015), *Wizytatorzy klasztorów w Królestwie Polskim w latach 1864-1914*, „Hereditas Monasteriorum”, t. 6.
- Raciborski J. (1924), *Kościół kaliskie*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, nr 18.
- Rusecki I. M. (1998), *Klasztor i kościół Ojców Bernardynów w Warcie – miejscem kultu o. Rafała z Proszowic*, [Kalwaria Zebrzydowska].
- Szteinke A. J. (1990), *Kościół Świętego Antoniego i klasztor Franciszkanów-Reformatów w Warszawie 1623-1987*, Kraków.
- Ś.p. ks. Józef Kozłowski (1890), „Przegląd Katolicki”, nr 28.
- Wójcik W. (1971), *Tak zwana reформа klasztorów w 1864 roku na terenie diecezji sandomierskiej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 23.
- Wyczawski H. E. (1985), *Kazimierz Biskupi*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H. E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska.